

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Melek DİK MEN

Doç. Dr., Süleyman Demirel
Üniversitesi
melekdikmen@sdu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8035-2097>

Cahiliye Dönemi Kâhinelerinden Zerkâ-i Yemâme ve Darîr'in *Siyer-i Nebî*'sindeki Yansımaları

*Zerqa-i Yemame, one of the Oracles of the
Jahiliyyah (Ignorance) Period and Her Reflections in
Darir's "Siyer-i Nebi"*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 06.04.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atf/Citation

Dikmen, M. (2023). Cahiliye dönemi Kâhinelerinden Zerkâ-i Yemâme ve Darîr'in *Siyer-i Nebî*'sindeki yansımaları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 274-295.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1265801>

Dikmen M. (2023). Zerqa-i Yemame, one of the Oracles of the jahiliyyah (Ignorance) period and her reflections in Darir's *Siyer-i Nebi*. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 274-295. <https://doi.org/10.34083/akaded.1265801>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatında tarihî ve efsanevî şahsiyetlerin zikredilmesi, hatta bazı özellikleri ile sembol olarak kullanımı dikkat çekmektedir. Bu anlamda, görme kuvveti ve ferasetiyle anılan, Cahiliye dönemi Arap toplumunda meşhur olan kâhine Zerkâ-i Yemâme'den bahsetmek mümkündür. Zerkâ-i Yemâme'nin üç günlük mesafeden gelenleri görebilecek kadar keskin bir görme gücüne sahip oluşu, az da olsa Klâsik dönem şiirlerinde zikredilmektedir. Bununla birlikte siyer türündeki eserlerde de Zerkâ ile ilgili anlatımlara yer verilmiştir. Türk edebiyatındaki siyerlere öncülük eden Darîr'in Siyer-i Nebî'sinde söz konusu kadın karakter, kehaneti ve görme gücü yönüyle anlatılmış; hatta Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1221 numaralı minyatürlü nüshada olaylar tasvirlerle görsel hâle getirilmiştir. Eserde Zerkâ, basireti ve görme gücü, kabilesine baskın yapan Gassânlılara karşı uyarmasına rağmen söylediklerinin dikkate alınmaması, Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile evlenmek istemesi ve Hz. Peygamber'in dünyayı teşrifine engel olmak için annesi Âmine'yi öldürtmek istemesi yönüyle konusu edilmiştir. Metni görsel hâle getiren resimler, hem olayların geçtiği hem de eserin resmedildiği dönemin zihniyetini ve inanışlarını ortaya koyması yönüyle mühimdir. Çalışmada Zerkâ hakkında bilgi verildikten sonra Darîr'in eserinde anlatılan olaylar ve tasvirleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zerkâ-i Yemâme, Kâhin, Darîr, Siyer-i Nebî, Minyatür.

Abstract

The mention of historical and legendary figures, and even their use as symbols with some features attracts attention in Turkish literature, which developed under the influence of Islam. In this sense, it is possible to talk about the oracle Zerkâ-i Yemâme, who is known for his vision and foresight, and who was famous in the Arab society of the Ignorance period. The fact that Zerkâ-i Yemâme has such a sharp vision to see those who come from a distance of three days is mentioned in the Classical period poems, albeit a little. In addition to this, narratives about Zerka are also included in the works of the sirah type. In Darîr's Siyer-i Nebî, which pioneered the sirahs in Turkish literature, the female character in question is described in terms of her prophecy and her vision; even the events were visualized with descriptions in the miniature copy numbered H. 1221 of the Topkapı Palace Museum Library. In the work, Zerka, his foresight and vision, despite warning against the Gassans who raided his tribe, not being taken into account, her wish to get married to Abdullah, the father of the Prophet, and desire to have Amina killed in order to prevent the Prophet's coming to the world. The pictures that make the text visual are significant in terms of revealing the mentality and beliefs of both the events and the period in which the work was depicted. In this study, after giving information about Zerka, evaluations were made about the events and descriptions of Darîr in his work.

Keywords: *Zerqa-i Yemâme, Oracle, Darir, Siyer-i Nebî, Miniature.*

Giriş

İnsan, fitratı gereği gelecekte olacakları, başına gelecekleri bilme ve onları yönlendirme merakına sahip bir varlıktır. Bu merakını gidermek için değişik arayışlar içine girmiş, farklı vesilelere sarılmıştır. İlahî vahiy ve bilimsel tahminler dışında gelecekte haber vermek, bilinmeyen anlamak için insanlar bazı yetenekleri vasıtasıyla, birtakım gaybî varlıklarla iletişim kurma veya bazı eşya ve davranışların yorumlanması yoluyla bilgi edinmeyi denemişlerdir (Harman, 2001, s. 170). Bu arayış da kehanetin ve kâhinlerin toplum nezdindeki konumunu önemli bir yere taşımıştır. Geçmişten bu yana hemen hemen her toplumda yaygın olan bu anlayış, Cahiliye dönemi Hicaz bölgesi Arap toplumu söz konusu olunca çok daha belirleyici bir durum arz etmekte ve yaygın bir inanış olarak dikkati çekmektedir. Çünkü o dönem toplumu için kâhinler, gerektiğinde sıkıntıları ve müşkülleri halleden, bireysel mevzuların yanında sosyal konularla ilgili olarak da görüşüne başvurulmuş, farklı hususlarda insanlara yön veren etkin bir sınıfı oluşturmaktadır.

Kehanet; sezgi veya bir tür ilhamla, bazı işaretleri yorumlayarak gelecekte meydana gelecek olayları görme ve haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi veya sanatı olarak tanımlanmaktadır (Harman, 2001, s. 170). Kâhin de gayba dair haber veren, geleceğe dair gizli hususları bildiğini iddia eden kişiler için kullanılmaktadır. Cahiliye dönemi Araplarındaki anlayışa göre kehanet, kâhinin feraseti ile elde ettiği veya cininden aldığı bilgiyi aktarması; muhtelif canlı-cansız varlıkları gözlemek suretiyle belli usullere göre gayba dair sonuç çıkarması şeklinde gerçekleşmektedir. Çeşitli varlıkların gözlemlenmesine dayalı olan kehanetin fe'l, yıldızlara bakma, ok çekme, iyâfe ve zecr, remil, tark, arâfe ve kıyâfe gibi türleri bulunmaktadır.¹

1. Zerkâ-i Yemâme

Cahiliye devri ve Hz. Peygamber dönemindeki Müslüman Arapların ve müşriklerin zihin dünyasını anlayabilmek ve çözümlenebilmek için toplumda yaygın olan gelenek, görenek ve inanışları incelemek mühimdir. Bu bağlamda Cahiliye dönemi toplumunda önemli bir konumu olan kâhinler de ele alınmalıdır. Söz konusu dönem Arap toplumunda meşhur olan Satih, Şık, Sevâd b. Kârib, Tarife gibi kâhinlerden biri de, kadın kâhinlerden olan Zerkâ-i Yemâme'dir. Zerkâ kelimesi, Arapça mavi anlamına gelen zerk (زرَق) kelimesinden müştaktır ve ezrak kelimesinin müennesi olup “mavi gözlü kadın” (Ali Seydi Bey, 1914, s. 514) anlamına gelmektedir. Mavi rengin yanında kelimenin “sıvı bir maddeyi şırınga ile bedene vermek” (Ayverdi, 2011, s. 1385) anlamı da bulunmaktadır. Aynı zamanda zerk kelimesi, mecazen “hile, riya, mürâilik ikiyüzlülük” (Hüseyn Remzî, 1888, I, s. 621) manasına da gelmektedir. Kelimenin mecâzî anlamı yine mavi renkle bağlantılıdır. Zira İmâm Gazâli rıyanın çeşitleri hakkında bilgi verirken kılık kıyafet ve dış görünüşle ilişkili olan riyakârlıktan

¹ Konuyla ilgili detaylı bilgi ve kehanet türleri hakkında bkz. Köse, 2018, s. 61-87.

bahsetmektedir. Konuyla ilgili pek çok örnek verilmekle birlikte “ikinci kısmı ziy ve kılık ve hey’et ile olan riyakârlıktır, ... mavi câmeyi giyip bâtında hakâyık-ı tasavvuftan müflis olduğu hâlde gürûh-ı sûfiyyeye zâtını benzetmek... bu kısımdandır” (Yusuf Sıdkî el-Mardinî, 2015, s. 412-413) bilgisi de yer almaktadır. Manen tasavvufun hakikatlerine uzak olduğu, gerçek anlamda sufi olmadığı halde zahiren mavi elbiseyi giyip o gürühtanmış gibi görünme çabası bu anlamda etkili olmuştur. Sözlüklerde yer alan “vaktiyle sufilerin giydikleri mavi esvab” (Kestelli, 1927, s. 396; Şemseddin Sâmî, 1989, s. 684)² ve “nümâyîş-i âbidâne, hîle-i sûfiyâne” (Muallim Nâci, 2006, s. 454) anlamları da bununla irtibatlı değerlendirilmelidir. “Zerk-pûş” sufiler gibi mavi giyinen kimseler için (Şemseddin Sâmî, 1989, s. 684) kullanılırken “zerk-fürûş” terkibi de “hilebaz, riyakâr, mürâi” (Redhouse, 1852, s. 362) manasında kullanılmaktadır. Aynı kökten müştâk olan zerrâk kelimesi de mübalağalı ism-i fâil olup “hilekâr, mürâi, riyakâr, ikiyüzlü olan” (Redhouse, 1852, s. 361) demektir.

Yemâme ise günümüzde bir yerleşim merkezinin adı olup Suudi Arabistan’da tarihî bir bölgenin ismidir (Resim 1). Hz. Peygamber döneminde peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetülkezzâb da Yemâme bölgesindedir. Şehre önceden Cev, Irz veya Karye denildiği, Yemen Himyerî hükümdarı Hassân b. Es’ad’ın bölgeyi ele geçirip merkezi olan şehri tahrip ettikten sonra Zerkâ-i Yemâme adıyla tanınan bölgenin hâkimi Melike Yemâme bint Sehm b. Tasm’a izafetle şehre Yemâme ismini verdiği nakledilmektedir.³ Arap coğrafyasında çokça bilinen ve Yemâme halkından İslam öncesi bir karakter olan Zerkâ-i Yemâme, mavi gözlü⁴ olması dolayısıyla “gök gözlü kadın” manasında bu isimle anılmış olmalıdır.

² Dervişlerin mavi renkli hırka giymesi, çok gezip ömürlerini izbe yerlerde geçirmelerinden dolayı kırı belli etmemesinden dolayıdır. Ayrıca siyah gibi yas rengi olması sebebiyle mavinin tercih edildiği de söylenmektedir. Işıklı karanlığın birleştiği bir renk olması sebebiyle sevinçle kederi, gök rengi olması sebebiyle yükselişi ve deniz rengi olması sebebiyle de enginliği ifade ettiği düşünülmüştür (Uludağ, 1998: 373).

³ Arap yarımadasının ortasında bulunan Yemâme’nin yarımadaı oluşturan müstakil bölgelerinden birini yahut Hicaz, Necid veya Arûz bölgesinin bir parçasını teşkil ettiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Yemâme hakkında detaylı bilgi için bkz. (Bilge, 2013, s. 399-400; Arı, 2020, s. 368-385).

⁴ Mavi göz kültür ve edebiyatımızda umumiyetle nazarla ilişkili ele alınmaktadır. Halk arasında mavi (gök) gözlerde nazar etkisinin olduğuna inanılmakta ve mavi gözlülerin kötü niyetli, kışkanç, başkalarına zarar vermekten hoşlanan kimseler olduğu düşünülmektedir. Nazardan korunmak için nazar boncuğu, göz boncuğu, gök boncuk kullanımı yaygındır. Konuyla ilgili olarak bkz. (Kazan, 2005, s. 166-171). Ayrıca mavi gözün Klasik dönem edebiyatında ele alınışı hakkında bkz. (Çorak, 2002, s. 22-24; Çorak, 2019, s. 845-868).

Resim 1: Arap yarımadasında Yemâme'nin yeri
(Sami b. Abdullah el-Mağlûs, 2020, s. 386)

Asıl adı Anze olan (Çiçek, 2016, s. 96) Zerkâ-i Yemâme'nin, Cedîs kabilesinden olduğu, görüşünün keskinliği, üç günlük mesafedeki olayları görüp hissettiği tehlikeler karşısında halkını uyanan görme gücü ve ferasetiyle meşhur olmuş bir şahsiyet olduğu dile getirilmektedir (Onay, 1992, s. 445; Rızâeddîn b. Fahreddîn, 2020, s. 210). Hatta görmedeki kudretini ifade etmek üzere “sütün içindeki beyaz saçı görebildiği” (İbn Abdirabbih, 1404, III, s. 10) de dile getirilmiştir. Araplar arasında görmesi keskin ve güçlü kimseler için “أبصر من زرقاء اليمامة” “Zerkâ-i Yemâme'den daha keskin görüşlü” (Meydânî, ty., I, s. 114; Çiçek, 2016, s. 96) ve “أحكم من زرقاء اليمامة” “Zerkâ-i Yemâme'den daha fazla hikmet sahibi” (Ahmet Rifat, 2004, s. 338) ifadeleri deyim ve darbı mesel şeklinde kullanılmaktadır.

Zerkâ-i Yemâme, Câhiliye dönemi Arap coğrafyasında meşhur bir karakter olduğu için hem kadim Arap edebiyatında hem de modern dönem Arap şiirinde kültürel ve efsanevi bir sembol olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Zerkâ, hikmet ve basiret ehlinde olması ve keskin görme gücüne sahip olması açısından iki hususiyetle ön plana çıkarılmıştır (Sirank, 2019, s. 4-6).⁵ Bu sembollerden hareketle Zerkâ'nın hem baş gözünün hem de gönül gözünün kuvvetinin vurgulandığı ifade edilebilir. Modern Arap şiirinde İzzeddin El-Munasira (v. 2021) ve Emel Dunkul (v. 1983) gibi şairlerin

⁵ Arap şiirinde Zerkâ'nın sembol olarak kullanımı hakkında ayrıca bkz. et-Tuveyrikî, 2009, s. 224-264; el-Abbâsî, 2020, s. 224-264.

şiiirlerinde geçen Zerkâ sembolü dikkat çekicidir. Özellikle Dunkul “el-Bükâu Beyne Yedey Zerkâi'l-Yemâme (Zerkâ el-Yemâme'nin Önünde Ağıt) adlı şiiirinde Arap-İsrail savaşındaki yenilgileri dile getirmiş, dönemin Arap iktidarını ağır bir şekilde tenkit etmiştir. Filistin'in İsrail tarafından ele geçirilmesi ile şiiiri daha da anlam kazanmıştır. Çünkü Zerkâ gibi milletini tehlikelere karşı uymasına rağmen dikkate alınmamış ve elim bir akıbet yaşanmıştır (Sirank, 2019; Hamada, 2020, s. 224). Günümüzde Filistinlilerin İsrail askerini görmek için erketeye yatan çocuklara “zerkâ” sıfatını kullandıkları da söylenmektedir (Acarlar, 2020).

Klasik dönem Türk edebiyatında da Zerkâ, söz konusu yönüyle ilgili teşbih ve hayallerle ele alınmış, az sayıda örneği olsa da beyitlere konu edilmiştir. Sünbülzâde Vehbî,

Buldu Zerkâ-i Yemâme şöhet
Var idi bâsırasında hiddet (Onay, 1992, s. 445)

demek suretiyle meşhur olduğu görme gücüne işaret etmektedir. Ayrıca Nedîm'in Ramazâniyye kasidesinde çerağan âlemi yapılırken hilalin görülmesiyle oluşan beklenmedik şaşkınlık ve hazırlıksız yakalanış hâli anlatılırken hilali gören kişi keskin bakışı, dikkat-i tâm oluşu ve feraseti vesilesiyle Zerkâ-i Yemâme'ye teşbih edilmiştir:

Çeşm-i Zerkâ-yı Yemâmeyle mi bakdı bilmem
Nazar-ı şâhide ahsentü zihî dikkat-i tâm (Macit, 1997, K. 10/6)

2. Darîr'in Siyer-i Nebî'sinde Zerkâ-i Yemâme

Zerkâ-i Yemâme hakkında detaylı bilgiyi tarih ve siyer kaynaklarından edinmek mümkün olmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda Türk edebiyatında siyer türünün temelini oluşturan eserlerden birisi olan Darîr'in Siyer-i Nebî'si üzerinden Cahiliye dönemi simalarından Zerkâ'nın izi sürülmeye çalışılacaktır.

XIV. yüzyılda yaşamış olan Mustafa Darîr, Erzurumlu'dur ve tam adı Mustafa b. Yûsuf b. Ömer ed-Darîr el-Erzenü'r-rûmî'dir. Gözleri görmediği için Darîr mahlasını ve zaman zaman da Türkçe karşılığı olan Gözsüz'ü kullanmıştır. Memlukler döneminde Mısır'a giderek sarayda beş yıl boyunca Hz. Peygamber'in hayatını, fetihleri, dinî, tarihî, menkıbevî olayları anlatmıştır. Dönemin hükümdarı Berkuk'un isteği üzerine Siyer-i Nebî'yi yazmış olan Darîr'in Kıssa-i Yûsuf, Fütûhuş-Şâm isimli eserleri de bulunmaktadır. Yüz Hadis Yüz Hikâye isimli eserin Darîr'e aidiyeti hususunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁶

Darîr'e asıl şöhreti kazandıran Siyer-i Nebî'si, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferleri sırasında Anadolu'ya getirilmiştir. Eser Türk edebiyatındaki ilk telif-tercüme siyer olması, hem halk arasında hem de Osmanlı sarayında sevilerek okunması, çok sayıda nüshasının bulunması, III. Murat zamanında saray nakkaşhanesinde hazırlanmış

⁶ Darîr'in hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Erkan, 1986; Karahan 1995; .

minyatürlü nüshası ile Hz. Peygamber'in hayatının tamamının resimlendiği tek siyer olması yönleriyle mühim bir yere sahiptir.⁷

Darîr'in Siyer-i Nebî'si, Hz. Peygamber'in hayatını ele almakla birlikte öncelikle nur-ı Muhammedî'nin ve kâinatın yaratılışıyla başlamaktadır. Hz. Âdem'den asıl sahibine kadar nurun intikali anlatıldığı için nübüvvet öncesi Cahiliye dönemine dair birtakım bilgilere de ulaşılmaktadır. Bu bağlamda o dönem toplumunda çok özel bir yere sahip olan kâhinler ve müneccimler hakkında verilen malumatı Siyer-i Nebî üzerinden takip etmek mümkündür. Eserde Cahiliye toplumunda çok meşhur olan Satîh, Şık isimli kâhinler ve Zerkâ isimli kâhine konu edilmiştir. Zerkâ-i Yemâme, eserdeki yer alışı sırasıyla Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile evlenmek istemesi; görme gücünün keskinliği sayesinde kabilesi üzerine gelen düşmanları haber vermesine rağmen kendisine inanılmaması; Hz. Peygamber'in dünyaya gelişine engel olmak için annesi Âmine hatunu öldürtmek istemesi, Hz. Peygamber'in doğumundan sonra delirip ölmesi yönleriyle ele alınmıştır. Siyer-i Nebî'de anlatılma sırası bu şekilde olmakla birlikte Zerkâ'nın en bariz özelliği görme gücündeki keskinlik vurgusu olduğu için, çalışmada bu olay öne alınmıştır.

2.1. Zerkâ-i Yemâme'nin Görme Gücü ve Gassânlılarla Yapılan Savaş

Darîr'in Siyer'inde Zerkâ-i Yemâme ile ilgili anlatılan ve en çok dikkat çeken husus, onun görme gücünü vurgulayan efsaneleşmiş olaydır. Bu husus "Fî zikri hikâyeti Zerkâyı kâhine ve hiddeti firâseti ûst" başlıklı bölümde anlatılmakta ve Zerkâ şöyle tanıtılmaktadır:

"Avrat idi, kâhine idi, sihir ilmi içinde meşhûre idi. Anun bir hüneri dahı ol idi kim üç günlük yoldan geleni ve gideni görürdi bilürdi. Er midür dişi midür kendünün asrında mağribden maşrika değın kendü gibi bir dahı yoğıdı... Uzun midur kısa midur yiğit midür koca midur kara yağız midur saruşın midur ne giyer ve ne sarunur cemî'in üç günlük yoldan bakup görürdi, tanurdi. Kendünün kavmine haber virürdi, üç günden sonra ol haber virdüğü kişi gelirdi görürlerdi kim Zerkâ didüğü gibidir ki kavmine haber virmişdi." (Darîr, H. 1221, v. 147a-147b)

Daha sonra olayın detaylarını veren Darîr, Yemâmeliler'in Gassân kabilesinden birinin canına kıydığını, buna binaen aralarında husumet oluştuğunu söylemiştir.⁸ İntikam almak amacıyla 4000 kişilik Gassânlı bir grup toplanarak Yemâme'yi yağmalamaya karar vermiştir. İçlerinden aklı başında birisi Zerkâ'yı hatırlatıp hazırlıklı olmaları gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur:

⁷ Eserle ilgili detaylı bilgi için bkz. Tanındı, 2006; Dikmen, 2009; Egüz, 2013.

⁸ Aralarında husumete sebep olan husus hakkında başka kaynaklarda birtakım bilgiler yer almaktadır. Buna göre Gafire vakasından sonra Tasm kabilesinden Rebah b. Mürre isimli kimse Yemen padişahı Hasan b. Tübbâ'nın huzuruna vararak Cedîs kabilesinden intikam almak için yardım istemiş, uygun görülmesi dolayısıyla sefer düzenlenmiştir (Rızâeddin b. Fahreddin, 2020, s. 210).

“Aralarında bir âkil kişi varidi, ilerü geldi, eytdi. Dotalum kim dirildinüz Yemâme'ye varursuz. Çün Zerkâ sizi üç günlük yoldan görür bilir, kavmine haber virür. Cemî hazerde yarakda olurlar, ol zamân sizün işünüz nice oluserdir didi.” (Darîr, H. 1221, v. 147b)

Bu uyarıları makul bulup tedbirli olma hususunda ittifak eden gruptan birisi, çözüm olabilecek şu fikri ileri sürmüştür:

“Dört bin ersi(ni)z, yürünüz. Bin kişi dağlara varın her birinüz bir ağaç budağını yaprak birle kesinüz, elinüzde dutunuz, atlu atunuza binmenüz, yedünüz. Ol ağaç kim elinüzde dutarsız, anun gölgesi altında gidinüz. Tâ kim Zerkâ bu hâli göre, kavmine haber vire, işbu sıfatları söyleye, bu söz anlara muhâl gele, inanmayalar, Zerkâ'yı masharalığa dutalar.” (Darîr, H. 1221, v. 148a)

Bu fikri beğenen Gassânlılar uygulamaya geçmiş ve yaprakları ile birlikte ağaç dallarını ellerinde tutup yürüyerek yola çıkmışlardı. Akıl veren kimse, bir devenin kürek kemiğini eline almış ve küçük bir nalı da ona perçinleyip çıkararak bu şekilde yola devam etmişlerdi. Metinde ayrıca Zerkâ'nın bulunduğu ve gözlem yaptığı yer hakkında anlatım da yer almaktadır:

“Zerkâ ise Yemâme'de bir dağ başında bir deyr içinde olurdu. Ol deyr üzerinde bir savmaa bünyâd etmiş idi, ol savmaada otururdu. Üç günlük yoldan gözetdi gördi kim bir mişenin ağaçları yeryüzünde yürür ve birer at her ağacın dibinde yedilür. Bir atlu bir deve talusını almış, bir na'l ana perçin ider.” (Darîr, H. 1221, v. 148a-149a)

Zerkâ gördüklerini kavmi ile paylaşmış olmasına rağmen söylediklerine inanmadıkları gibi gülüp onunla dalga geçmişler, yaşlanıp bunadığını iddia ederek sözüne inanmamışlardır:

“Zihî muhâl kelici kim bir mişenin⁹ ağaçları, budakları, yaprakları birle yürüye. Ne akla sığar sözdür ya bir kişi bir devenin talusına ne deyu na'l tokur¹⁰ perçin ider yine çıkarur yine tokur yine perçin ider.” (Darîr, H. 1221, v. 149a-149b)

Üç gün sonra Gassânlılar gelerek Yemâmelileri yağmalayıp halkı esir almış, Zerkâ da bulunduğu savmaanın kapısını kilitleyip aşağıya inmemiş ve onlardan uzak durmuştu. Onun nasihatlerine ve söylediklerine kulak vermemenin zararı metinde şöyle dile getirilmiştir:

“Bir âkil kişi akıl birle bunun gibi bir iş başardı, anların kim akli nâkısdur âkil kişinin işi anlara muhâl gördüdü, tefahhus idüp bunu anlamadılar.”

Nazm

*İşitgil âkali gör kim ne ider
Egerçi aklun irişmez sözine*

⁹ Mişe; orman, ormanlık alan anlamına gelmektedir. (Türk Dil Kurumu, 2009, s. 3173)

¹⁰ Tokumak, birbirine geçirmek, çakmak anlamında kullanılmıştır.

*Sözün anla sözün dinle sözün bil
Kişinin bakma şekline yüzine*

*Kazâsı gelmiş olsa bir kişinin
Erenler hor görinürler yüzine*

*Sözün işitmeyen âkul kişinin
Ziyân eylemez illâ ken'özine*

*Sözün işit didüğün dut özün bil
Yüzün sür âkılın izi tozına*

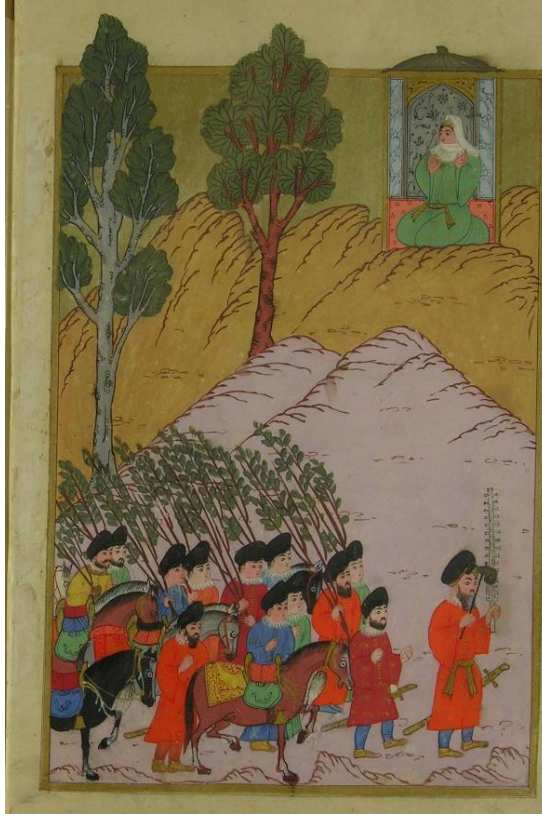
(Darîr, H. 1221, v. 149b-150a)

Konuyla ilgili tasvir (Resim 2), konunun önemine binaen sayfanın tamamına yerleştirilmiş, hatta ağaçlar sayfadan taşar vaziyette çizilmiştir. Zerkâ metinde anlatılanlara uygun bir şekilde sayfanın üst köşesinde, dağın üstünde yüksekçe bir yerde tasvir edilmiştir. Her yere hâkim bir manastırın içinde etrafı gözlemlemekte, sayfanın altında resmedilmiş olan Gassânlıları izlemektedir. Metinde deyr içinde bir savmaada bulunduğu ve etrafı gözlemlediği belirtilmekte, tasvir de anlatımla uyumlu görünmektedir. Manastır¹¹ olarak ifade edebileceğimiz bu mekân, özellikle Hristiyanlık, Budizm ve Hinduizm için önemli dini yapılardır ve din görevlilerinin yaşadığı şehirden uzak, ulaşılması zor yerlerdir. İnzivaya çekilip dünyevî işlerden en az düzeyde etkilenmek, şehirlere yapılması muhtemel askerî saldırılarda en zararlı atlatmak amacıyla, bu tarz yerler seçilmiştir. Kubbemsi bir çatı ile resimde görünen manastırın küçük olması, uzletgâh oluşunu göstermektedir. Zerkâ'nın ağaç dallarını tutarak kendilerine doğru gelenleri gördüğü, el hareketlerine yansıyan şaşkınlıktan ve gözlerinden anlaşılmalıdır. Yaldızla desen verilmiş yeşil elbisenin belinde bir kuşak bulunmaktadır. Beyaz başörtüsünün içinde görünen ve fese benzeyen bir başlık da tasvirde dikkati çekmektedir.

Tasvirde dikkati çeken bir diğer husus, Gassânî ordusudur. Sefer için hazırlanmış grup, ellerinde tuttıkları ağaç dallarıyla birlikte çizilmiştir ve atlarının yanında yaya olarak ilerlemektedir. Süslü eyerleri, gem, yular gibi koşum takımları ve teçhizatlarıyla atlar tam olarak tasvir edilmişlerdir. Bellerinde kılıçları bulunan Gassânlılar'ın siyah renkli farklı şapkaları ve kaftanların boyun kısmında görünen beyaz kolalı yakalar dikkat çekicidir. Bu siyah şapka, resimlendiği dönem göz önünde bulundurulacak olursa Gassânlılar'ın Hristiyan oluşlarının işaretidir (Şenyurt, 2021, s. 45). Ordudaki bazı figürler sakallı ve bıyıklı olarak tasvir edilmişken bazıları bıyıksız ve sakalsızdır. Orduya liderlik eden kişi, en önde bir elinde deve talusu ve bir elinde nal bulunan kimsedir. Metinde geçen talu, kürek kemiği manasındadır (Türk Dil Kurumu, 2009, s. 3817). Kürek kemiğinin ne gibi bir anlam taşıdığı hususunda metinde bilgi mevcut

¹¹ Kubbealtı Lugatı'nda bu kelime, "Hristiyanlıkta farklı bir sınıf olarak kabul edilen ve belirli kurallara göre dış dünya ile ilgilerini kesmiş bir halde yaşayan rahip ve rahibelere mahsus binâ, keşişhâne, deyr, savmaa" şeklinde tanımlanmıştır. Ayverdi, 2011, s. 767.

değildir. Ancak bazı Türk toplumlarında savaşa gitmeden veya yağmacılık seferine çıkmadan önce kürek kemiği falına bakma geleneğini hatırlatmaktadır. Bir anlamda yolların açık mı kapalı mı olduğunu, yolun sonunda ölüm olup olmadığını, seferin bereketli geçip geçmeyeceğini yorumlama şeklidir (Yaşa, 2016, 11-12). Metinde herhangi bir şekilde fal bakılması hususu dile getirilmemiş olmakla birlikte bu kemiği tutan kişinin bereket sembolü olarak bilinen nalı da alıp perçinleyip çıkarması bir nevi tılsım veya uğur olarak düşünülebilir. Bu yönüyle çıkılan seferde şans ve uğur getirme inancı üzerinde durmak mümkündür. Metinde bu kişinin yaptığı iş, "... ol âkıl kişi bir deve talusını eline aldı, bir küçük ana perçin kılurdu yine çıkarırdı, çün anı kend'özine san'at eyledi..." (Darîr, H. 1221, v. 148a) ifadesi, rastgele bir uygulama olmanın ötesinde anlamlı bir şekilde ile bu işi yaptığını düşündürmektedir.

Resim 2: Gassânlıların Yemâme'ye gelişini savmaasından gören Zerkâ. (Darîr, H. 1221, v. 148b)

Zerkâ'nın kavmine haber vermesini engellemek amacıyla kılık değiştirerek ve farklı bir taktik uygulayarak başarı sağlayıp yağma ve talanı gerçekleştirmeleri hikâyesi, pek çok farklı kaynakta anlatılmaktadır. Siyer-i Nebî'de, anlatılanlara inanmayan Yemâmelilerin akıbetinin kötü olduğuna işaret edilmekle birlikte Zerkâ'nın kapısını kilitleyip aşağıya inmeyerek kendini güvene aldığı dile getirilmektedir. Oysa diğer

kaynaklarda Zerkâ'nın akıbeti çok da güzel anlatılmamaktadır. Bazı kaynaklarda Zerkâ'nın gözlerinin oyulup ona görme gücünü kazandıran şeyin ne olduğunu görmek istedikleri anlatılmıştır. Göz damarlarında ismid sürmesinden dolayı siyahlığın çok olduğunu gördükleri bazı rivayetlerde yer almaktadır. (Meydâni, ty., I, s. 114) Bazı kaynaklarda ise antimon denilen ve sürme olarak kullanılan ismid¹² gözlerine sürmeyi alışkanlık edenin Zerkâ olduğu, çok fazla sürdüğü için görüşünün keskin ve güçlü olduğu da vurgulanmaktadır. (İbn Abdırabbih, 1404, III, s. 10; Ahmed Rıfat, 2004, s. 338; Usta, 2016, s. 2867)

2.2. Zerkâ'nın Hz. Peygamber'in Babası Abdullah'la Evlenmek İstemesi

Darîr'in Siyer-i Nebî'sinde farklı yerlerde söz konusu edilen Zerkâ-i Yemâme'nin sahip olduğu özellikler, mübalağalı ifadeler kullanılarak "Yemen vilâyetinde bir câzû avrat varidi, gâyetle kâhine ve mekkâre ve sehâre idi" (Darîr, H. 1221, v. 120a) şeklinde anlatılmaktadır.¹³ Zerkâ ile ilgili olarak Siyer'de anlatılan olaylardan bir diğeri, Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın gençlik dönemlerine ilişkindir. Buna göre develere karşılık çekilen kuralar sonucu Abdullah kurban edilmekten kurtulmuş, zamanla Araplar arasında izzet ve şerefi artmıştı. 15 yaşlarına gelince güzelliği ile dikkat çekmiş ve halk arasında çok konuşulur hale gelmişti. Halkın önde gelenleri, makam mevki sahipleri ve zenginler Abdullah'a hem kızlarını hem mal, mülk ve akârlarını verme hususunda yarışa girmişlerdi. Ancak Abdülmuttalib bu tekliflere razı olmamış, hiçbirini kabul etmemişti. Abdullah, alnında taşıdığı ve nûr-ı Muhammedî'nin sembolü olan nura¹⁴ layık biri olmadığı sürece evlenmeyi uygun görmemişti. Abdullah ticaret amaçlı Yemen'e gittiğinde Zerkâ onun gelişinden haberdar olmuştu. Abdülmuttalib pazara doğru gittiğinde Abdullah malların başını beklemek üzere kalmıştı. Zerkâ bu esnada Abdullah'ı gözetlemekteydi. Kumaşların yanında yalnız olduğu bir vakit sihirle kendi suretini değiştirip 1000 miskâl altın¹⁵ alıp Abdullah'ın yanına gelmişti. Yanına gidip kendisiyle tanışmış ve altınlar karşılığında birlikte

¹² Hz. Peygamber (sav) kendisine müracaat eden kimselere ya bir ilaç tavsiye eder ya da hekime gönderirdi. 1) "İsmid (sürme taşı) çekin. O gözü açar ve kirpikleri besler." (Tirmizi Libas 23; Ahmet bin Hanbel, Müsned 3/476).

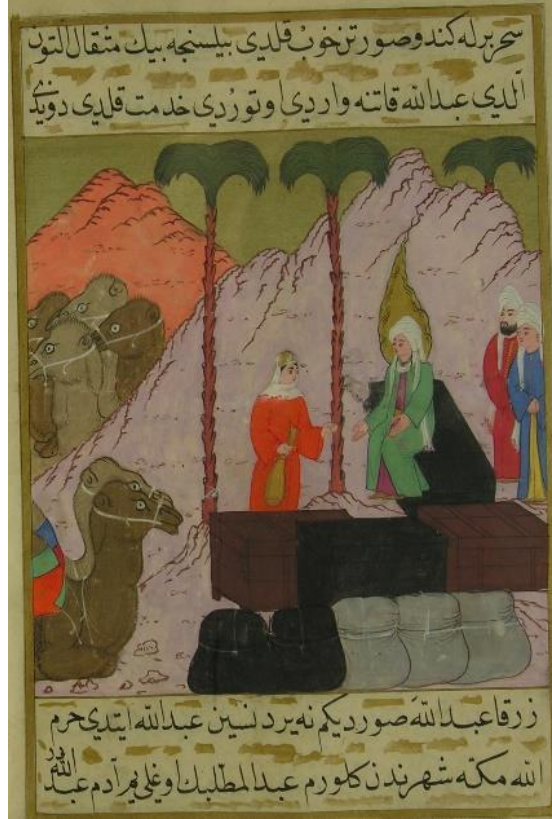
¹³ Münîrî'nin Siyer'inde Cahiliye dönemi kâhinleri hakkında bilgi verilirken Zerkâ'dan da söz edilmektedir. "Biri Zerkâ-yı kabbe-idi 'acûze/Ki andan 'âciz-idi her 'acûze - Habise zâtı Hârutaydı mânend/Ol-idi küfr ile bî-misil ü mânend" şeklinde bahsedilmekte, kötü huylu oluşuna ve huysuz tabiatına işaret edilmektedir. Küfürde eşi olmadığı söylenirken sihir ilmindeki yerine işaret etmek için Hârut'a eş tutulmuştur (Ay, 2007, s. 331-332). Olumsuz vasıflarla zikredilen Zerkâ "Yitişdi ba'dezân Zerkâ-yı nâ-pâk/K'iderdi hilesinden ins ü cin bâk" beytinde, hilesiyle insanları ve cinleri korkutan bir karakter olarak anlatılmıştır (Ay, 2007, s. 333)

¹⁴ Darîr'in Siyer'inde Nûr-ı Muhammedî anlayışı ve bunun resim sanatına yansımaları ile ilgili olarak bkz. Dikmen, 2016.

¹⁵ 1 Miskâlin yaklaşık 4,009 veya 4,80 gr. karşılığı olarak kabul edilen ağırlık ölçüsü olduğu düşünülecek olursa en az 4000 gr. (4 kg.) altın ile gittiği anlaşılmaktadır.

olmayı teklif etmişti (Resim 3). Bu arzuya karşılık Abdullah'ın verdiği cevap eserde şöyle ifade edilmiştir:

“Bize atalarımızdan vasiyetdir nice kim bu nûr alnımızdadır nikâhsız avrata yakın olmayavuz, bilmediğimiz hâtuna yapışmayavuz. Benim dahi üstümde ‘ahd ü mîsâk vardır” (Darîr, H. 1221, v. 121a)

Resim 3: Zerkâ'nın ticaret amaçlı Yemen'e giden Abdullah ile görüşmesi. (Darîr, H. 1221, v. 120b)

Resim 3'te Abdullah, nûr-ı Muhammedî'nin sembolü olan hâle ile çizilmiştir. Zaten onu farklı kılan ve diğer insanların nezdinde izzet ve şeref sahibi olmasına vesile olan da nurun katmış olduğu güzelliştir. Yerde gri ve siyah renkte çizilmiş olan eşyalar ile kahverengi ve siyah renkli sandıklar, ticarî amaçla getirdikleri malları ve kumaşları göstermektedir. Çok sayıda deve tasviri, ticaret kervanını tamamlayıcı unsur olarak dikkati çekmektedir. Abdullah'ın karşısında duran ve onunla konuşan Zerkâ tasvirinin elindeki kese, beraberinde getirdiği altınlara işaret etmektedir. Bu tasvirde Zerkâ, Siyer-i Nebî'de yer alan diğer resimlerden farklı bir şekilde çizilmiştir. Diğer resimlerde hep yeşil elbiseyle tasvir edilmişken burada üstü yaldızla desenli kırmızı bir kıyafet içinde görünmektedir. Bu husus da yine metinle uyumludur, zira sihirle suretini

değiştirdiği ve kendini güzelleştirdiği vurgulanmaktadır. Konum itibariyle Abdullah'ın daha yukarıda çizilmesi, ona dikkat çekmek ve aynı zamanda izzet ve şerefine işaret etmek için olmalıdır.

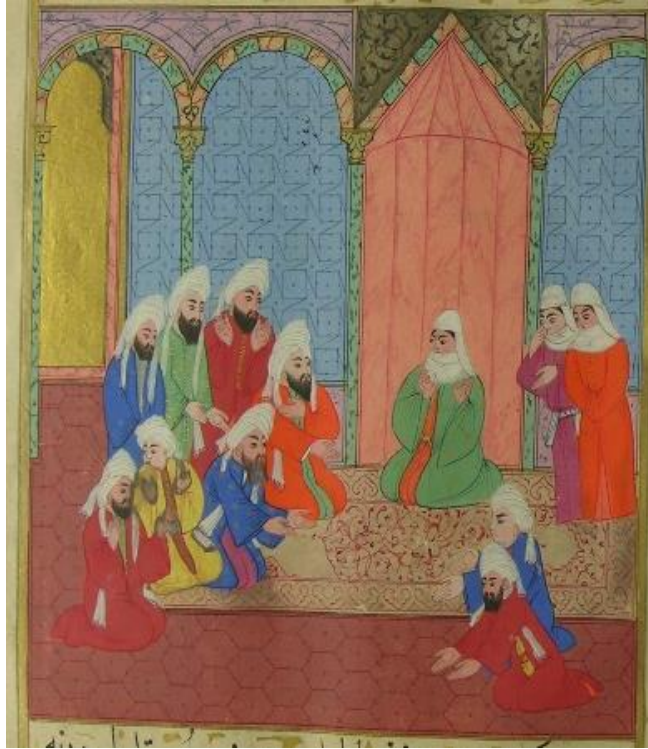
Darîr'in Siyer-i Nebî'sinde Zerkâ'dan önce Yahudi bir kadının Abdullah'la evlenmek istemesi hususu da dile getirilmiştir (Darîr, H. 1221, v. 119b). Bu tür teklifler, siyer türündeki farklı eserlerde de anlatılmıştır. İbn Hişâm ve İbn İshak'ın siyerlerinde Abdullah'la evlenmek isteyen kişinin Varaka b. Nevfel'in kız kardeşi olan Rukayye (Ümmü'l-Kıtâl) olduğu söylenirken (İbn Hişâm, 1955, I, s. 155-156; İbn İshak, 1978, s. 42) Ravzü'l-Unüf'te Leylâ el-Adeviyye veya Fatıma bint Mür' olduğu ifade edilmektedir (Süheylî, 2000, II, s. 90-92).

2.3. Zerkâ'nın Hz. Peygamber'in Annesi Âmine Hatun'u Öldürtme Girişimi

Zerkâ ile ilgili Siyer-i Nebî'de anlatılan bir diğer husus ise, Hz. Peygamber'in annesi Amine'ye kastetmesi ile ilgilidir. Gökyüzünün ve yıldızların hareketlerini gözlemleyen Zerkâ, döneminin diğer meşhur kâhinleri Satih ve Şık gibi, birtakım farklılık sezmiştir. Diğer kâhinlerle görüşmek üzere Zerkâ'nın Yemâme'den Mekke'ye gelişi metinde “Yemâme'den câdû-yı âfâk Zerkâ-i nâ-pâk nâgâh çıkageldi” (Darîr, H. 1221, v. 160b) şeklinde ifade edilmiştir. Zerkâ'nın geldiğini haber alan tanıdıkları onu karşılamaya çıkmış ve içlerinden Haccâc b. Âmir “Yâ Melike! Nite oldı Mekke şehrine geldün, meğr mühim bir işin ya bir hâcetün vardır” diye sormuştur. Zerkâ ise:

“Yâ ehl-i harem yâ sâdât-ı Mekke! Benim malım ve mülküm ve esbâbım çokdur hiç kimsenin katında hâcetim yokdur, ama sizün maslahatınız için geldüm kim uyursunuz uyarayım ve bilmezsiniz bildüreyim. Kendü hâlinüzden size haber vireyim.” (Darîr, H. 1221, v. 160b)

şeklinde cevap vermiştir. Nedenini sorduklarında “Yâ Benî Kureyş! Sizün içinüzden bir acîb hâl ve bir garîb ahvâl zâhir olıserdür. Dininiz bâtil ve sanemlerünüz 'âtil kalıserdür, seyyidlerünüz ma'zûl olur, azizlerünüz hor u mahzûl olıserdür.” (Darîr, H. 1221, v. 160b-161a) şeklinde mukabele etmiştir (Resim 4).

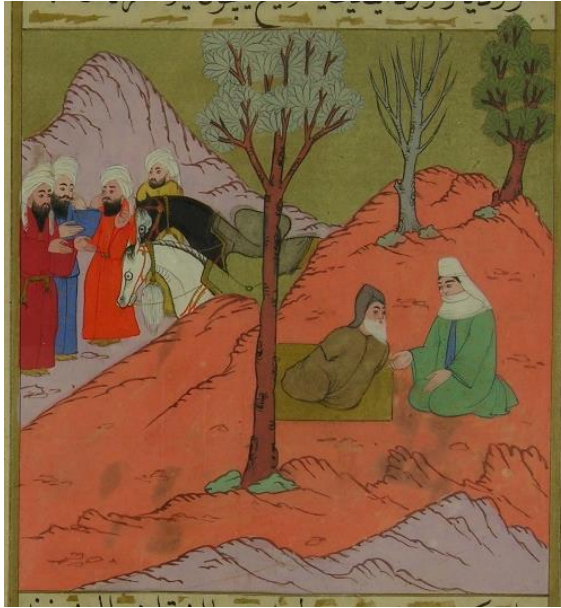
Resim 4: Zerkâ'nın Mekke'nin ileri gelenlerini son peygamberin hakkında uyarması, (Darîr, H. 1221, v. 161a)

Metinde geçen şu ifadeler Zerkâ'nın kaygılarının, korkularının ve endişelerinin derinliğini net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Cemî münzel kitâblarda böyle mezkûr oldu ve hem ilerüki bilgü bilenler katında şöyle ma'rûfu meşhûr oldu ve hem kehânet ilmin bilenler anun gibi söylediler kim bu yıl içinde Mekke şehrinde ol sâhib-i saâdet vücûda geliserdir ammâ yâ Benî Kureyş, yakîn bilünüz kim Âdem devrinden tâ bu devre değîn bu mevlûd gibi mevlûd ve illâ bu mevcûd gibi mevcûd kimsenün gözi görmedi dahı bu âlem olduğundan ve bu yir ve göğün yaradulduğundan maksûd oldu didiler. Zirâ andan sâhib-i devlet ve sâhib-i saâdet ve sâhib-krânu'l-hâkim 'ale'l-ins ve'l-cânn ne cihâna öndin geldi ve illâ ne sonra geliserdür. Âdem sûretinde musavver, hulki latîf ve hüsnî zarîf ve aslı şerîf, zâtu afîf, halkı Hak yola davet ide ve çok başlar kese kanlar döke. Anun kılıcı ve anun hükmi mağribe ve maşrika cârî ola. Allah Teâlâ ana vahy ide kitâb münzel ola, ana virilen atâ andan ilerü kimseye virilmiş değildür... Katı kuvvetlü ve katı şecâatlü ve heybetlü salâbet ıssı er kopiserdür. İklimleri eyilük birle dutuserdür ve nice melik ve pâdişâhlardan tâc u bâc oluserdür.” (Darîr, H. 1221, v. 161b-162a)

Zerkâ Hz. Peygamber'in dünyaya geleceğine dair alametler ve Onun sahip olacağı vasıflar hakkında bu şekilde bilgi verirken Abdullah'ın kardeşleriyle oraya geldiği metinde anlatılmaktadır. Zerkâ, Hz. Peygamber'in babası Abdullah'a yaklaşım

kendisini tanıyıp tanımadığını sormuş, Yemâme'de kendisini haram işe çağırın kişi olduğu cevabını almıştır. Bunun üzerine Zerkâ alında parlayan nurun nereye gittiğini sormuş, Abdullah evlendiğini ve eşinin hamileliği sebebiyle nurun ona intikal ettiğini söylemiştir. Zerkâ, Âmine'yi görmek isteyince Ebu Tâlib onu götürmüş, Hz. Peygamber'in annesindeki parlak nuru görür görmez dili bağlanmış, hased kılıcı onu ikiye bölmüş, kendisine ikram edilenleri dahi yiyip içmeye güç bulamamıştır. Haccâc b. Âmir'in yanına geri dönerek beklenen zâtın kendi bölgelerinden çıkacağını, putlarının kırılıp büyük sıkıntıların yaşanacağını, kâhin ve münecimlerin başlarına felaketler geleceğini büyük bir endişeyle anlatmıştır. Bu alametleri ve yaşanacakları çok kimseden duyduklarını, ama bu derde deva, bu rence şifanın ne olduğunu bilmediklerini söyleyip Zerkâ'dan fikir sormuşlardır. O da kâhin Satihle görüşüp tedbir bulacaklarını söyleyerek yola koyulmuştur. Zerkâ Satihle görüşüp fikrini sormuş (Resim 5), ancak onun alınabilecek bir tedbir olmadığını düşünmesi üzerine Âmine hatunu öldürtme teklifinde bulunmuştur. Satih tecrübelerinden ve gördüklerinden hareketle Âmine hatunun korunduğunu ve fitnelerinin ona zarar vermeyeceğini söylemiş, Şam'a gitmek üzerine yoluna devam etmiştir.

Resim 5: Zerkâ'nın kâhin Satih ile görüşmesi. (Darîr, H. 1221, v. 163b)

Ancak Zerkâ fikrinde kararludur ve tekrar Mekke'ye dönmüştür. Abdulmuttalib'in evine, hanımların yanına kimlerin gelip gittiğini, ne tür hizmetlerde bulduklarını öğrenmiştir. Buna göre şehir dışındaki bir kabilede bulunan ve adı Tükna bint Zeyd

olan kadın, meşşata¹⁶ olarak evlerine gitmektedir. Zerkâ atla söz konusu kabileye varıp Tüknâ'nın evinde misafir olur. Bir ses uykusundan onu uyandırınca Zerkâ kim olduğunu sormuş ve şu sesi duymuştur: "Senin üstadun falan cinnim ki dem-be-dem gelürdüm, sana sihir öğredürdüm ve hem gayb hâllerinden haber virdüm şimden girü şöyle bil kim ayruk ben senün katına gelicek değilim." (Darîr, H. 1221, v. 164b) Zerkâ sebebini sorunca, cin taifesi olarak önceleri her gece uçarak göğe çıktıklarını, yaklaşmış meleklerin tesbihini dinlediklerini, söylenenleri duyduklarını ve onlara da aktardıklarını söylemiştir. Ancak bu doğacak çocuğun anne karnına düşmesiyle birlikte meleklerle yaklaşan cin tâifesini ateşe atıp yakmaları emredilmiştir. Bu sebeple meleklerle yakın olmadıkları ve haber alamadıklarını söylemiştir. Daha dünyaya gelmeden haber kaynaklarının kesilmiş olması Zerkâ'yı üzdüğü için ertesi gün Tüknâ'yı çağırıp önüne keselerle altın, inci ve kıymetli mücevherler koyup karşılığında Âmine'yi "bir zahm-ı mühlik" ile öldürmesini, bütün dünyayı karnındaki çocuğun şerrinden kurtarmasını istemiştir. Bunca malı ve cevheri gören Tüknâ, teklifi hemen kabul etmiştir. Zerkâ, bir ziyafet hazırlığına girişmiş, böylece Kureyşlileri ve Benî Hâşim'i yeme içmekle meşgul edip Tüknâ'nın işini kolaylaştırmayı hedeflemiştir.

Resim 6: Zerkâ'nın verdiği ziyafet. (Darîr, H. 1221, v. 166b)

Ziyafet günü (Resim 6) Tüknâ, Zerkâ'nın verdiği zehirli hançeri yeninin içine saklamış ve saçını tarayıp güzelleştirmek istediğini söylemiştir. Âmine hatun Tüknâ'nın önüne oturmuş, bu şartlar altında işinin kolay olacağını düşünmüştür. Tam elindeki hançeri

¹⁶ Meşşata, eskiden gelinleri süsleyen, saçlarını yapan, hatta düğün evlerini süsleyen kadınlar için kullanılan bir tabirdir. Detaylı bilgi için bkz. Pala, 2004, 357-369.

gizlice yeninden çıkarıp zarar vermek istediği esnada gaybdan bir harbe (kısa mızrak) ile Tüknâ'nın eli yaralanmış ve feryat figan içinde kalarak kendini kaybetmiştir. Davetliler sesi duyup içeri geldiklerinde Tüknâ'nın elinden kanlar aktığını, yere düşmüş bir hançer olduğu halde feryat ettiğini görmüşlerdir. Âmine hatun şaşırılmış bir hâlde olanları anlatır. Daha sonra bu işte Zerkâ'nın parmağı olduğu anlaşılır, ancak Abdullah'ın evine bir casus bırakan Zerkâ durumu öğrenince hemen Yemen'e kaçar. Satih'in uyarılarında ve söylediklerinde haklı olduğunu tecrübe ederek görmüş olur.

Resim 7: Tüknâ'nın yaralanıp yere yığılması. (Darîr, H. 1221, v. 167b)

Abdülmuttalib seferden dönünce durumu ona anlatırlar ve Darîr onun dilinden şiir söyleyerek metne şöyle devam eder:

*“Zihî gözsüz kavimdür bu halayık
Değil baş gözi gönül gözi kemdür*

*Çamunun fehmi eksük 'aklı eksük
Sanasın cümle ebkemdür asammdur*

*Niçe kez dimişemdür iy halayık
Benüm bu mu 'cizât-ı nür n'emdür*

*Cemî'-i millet anı bildiler kim
Bu nür ıssı Nebiyy-i muhteşemdür*

*Habîullahdur ma 'rûf u meşhûr
Cihânda izzetile muhteremdür*

*Cemî'-i enbiyânun hâtemidir
Anun ümmeti a'lâ-yı ümemdür*

.....

(*Darîr, H. 1221, v. 168b-169a*)

Zerkâ'nın Âmine hatunu öldürmek istemesi ile ilgili olay örgüsü metinde detaylı bir şekilde anlatılırken konuyla ilgili dört tane de tasvirin yer aldığı görülmektedir. Resim 4'te Zerkâ, Mekke'nin ileri gelenlerini son peygamberin gelmesinin yakın olduğu, o vakit dinlerinin ve putlarının önemini kaybedeceği yönünde uyarılmaktadır. Etrafındaki insanların duydukları karşısında hissettikleri şaşkınlık resme yansımaktadır. Resim 5'te ise Zerkâ, meşhur kâhin Satîh ile görüşmektedir. Sahnenin arkasında, onu bekleyen adamlar ve binekleri olan atlar görülmektedir. Metinde konuşulanlardan haberdar olmamaları için adamlarının uzakta bekledikleri bilgisi yer aldığından dolayı resim metne uygun çizilmiştir. Resim 6'da, ortada küçükbaş hayvan ve tavuk etlerinden oluşan ziyafet sofrasını meyve tabakları tamamlamaktadır. Sağlı sollu yemek yiyenlerin yanında, ellerindeki içeceklerle ayakta bekleyen hizmetçiler bulunmaktadır. Sahnenin karşısında bir kadın ve bir erkek figürü tasvir edilmiştir ki kadın figürünün Zerkâ olduğu düşünülebilir. Kapıda bekleyen ve hatta sofrada oturan figürlerin el hareketlerinden ve bakışlarından bir şaşkınlık ve endişe izlenmektedir. Bu durum, içeriden gelen sesleri hissettirmek amaçlı olabilir. Zira devamı olan Resim 7'de, kandil asılı bölmenin önünde Âmine hatun resmedilmiştir. Yerde yatmakta olan Tüknâ'ya eliyle işaret etmekte olan Âmine, alnındaki nura işaret olan hâle ve hürmeten yüzü beyaz bir örtü ile yüz hatları görünmeksizin çizilmiştir. Yerde uzanan ve yanında hançer bulunan kadın, Tüknâdır. Metinde gaybdan eline inen harbenin etkisiyle ortalığın kan içinde kaldığı ifade edilmekle birlikte resimde ne harbeye ne de kan izine rastlanmamaktadır. Olanları şaşkınlıkla izleyen üç erkek figürün duyguları, bakışları ve el kol hareketleri ile hissettirilmiştir. Şaşkınlıktan ve hayretten elini parmağına götüren kimselerin yanında ellerini iki yana açmış bakan figürler de dikkati çekmektedir.

Zerkâ'nın Âmine hatunu öldürtmek istemesi olayı, Münîrî'nin Siyer'inde de Darîr'deki anlatıma benzer şekilde geçmektedir (Ay, 2007, s. 333-336). Bu durum aslında çok tabiidir, zira Münîrî'nin eserini yazarken istifade ettiği kaynaklar arasında Erzurumlu Darîr ve onun da faydalandığı Ebu'l-Hasan el-Bekrî'nin eseri yer almaktadır. (Ay, 2007, s. 122-123)

Kâhine Zerkâ'nın akıbetine dair de Siyer-i Nebî'de bilgi bulunmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in dünyayı teşrihi ile birlikte yerde ve gökte değişik haller ve alametler belirlemiştir. Bun gaöre Kisra sarayının yerle bir olması, Lat ve Uzza putlarının yere düşmesi, Save gölünün kuruması, ateşperestlerin tapınaklarının sönmesi gibi olaylar gerçekleşmiştir. Kâhinler de bu durumdan etkilenmiştir; Satîh ölmüş, Zerkâ ise aklını yitirip deli olmuş, ölene kadar üstünü başını yırtıp ovalarda çöllerde dolaşmıştır:

"...andan Satîh öyle diyüp cân virdi ammâ Zerkâ-yı kâhine delü oldı, dâyim donun yırtup yazılara kaçardı, ol hâl ile âhirü'l-emr cân virdi. (Darîr, H. 1221, v. 231b)"

Münîrî'nin Siyer'inde de aynı akıbet manzum olarak ifade edilmiştir (Ay, 2007, s. 382):

*Satîh öldi olup dîvâne Zerkâ
Ölünce kaldı ad dîvâne Zerkâ*

*Kaçup sahrâya câme eyleyüp çâk
Saçardı bulduğı yirden başa hâk*

(1741-1742)

Sonuç

Cahiliye dönemi Arap toplumuna ait bir karakter olan kâhine Zerkâ-i Yemâme; görme gücünün keskinliği, basireti, feraseti, tahmin kuvveti açısından hem Arap edebiyatında hem de Türk edebiyatında bir remiz olarak kullanılmış, tarihî ve edebî metinlerde yerini almıştır. Hicaz bölgesi Araplarında ve özellikle Cahiliye döneminde kehanetin ve gelecekle ilgili tahminlerde bulunan kâhinlerin ne denli mühim bir toplumsal sınıf olduğu düşünülecek olursa, siyer türündeki eserlerdeki yeri de ortaya çıkmış olacaktır. Bu bağlamda çalışmamızda Zerkâ'nın bu gelenekteki yeri, Darîr'in Siyer-i Nebî adlı eserini merkeze almak suretiyle ortaya konmuştur. Eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1221 nolu resimli nüshasından hareketle, bu karakterin hem metne hem de tasvirlerle yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili farklı siyer kaynaklarında yer alan rivayetlere de işaret edilmiştir.

Zerkâ'nın keskin bakışları, uzak mesafelerden görme gücü yanında ele alınan olaylar, kehanet yönünü ve tahminlerindeki ferasetini esas almaktadır. Hz. Peygamber'in babasının yüzündeki parlaklığı, nuru, farklılığı görüp onunla birlikte olmak istemesi, Hz. Peygamber'in doğumunu engellemek için annesi Âmine'ye kastetmesi de yine bu özelliğiyle ilgilidir. Hz. Peygamber'in dünyayı teşrifi ile yaşanan olaylar kâhinleri de etkilemiş, Zerkâ da aklını kaybedip canını teslim etmiştir.

Kehanetle ilgili anlatımlar ve Darîr'in eserindeki konuyla ilgili tasvirler, hem Cahiliye kültürünü anlama ve anlamlandırma, sosyal yapıyı irdeleme hususunda katkı sağlamakta hem de eserin resimlendiği dönemdeki halkın ve nakkaşların zihniyetini tahlil etme noktasında ipuçları sunmaktadır.

Kaynaklar

- Acarlar, H. (2020, 29 Nisan). Zerkâ'nın gözleri. Yeni Akit Gazetesi. <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/huseyin-acarlar/zerkanin-gozleri-32073.html>
- Ahmet Rifat. (2004). *Lügât-i tarihiyye ve coğrafîyye I-VI*. Kaşgar Neşriyat. II. Baskı.
- Ali Seydi Bey, (1914). *Resimli Kâmûs-ı Osmânî I-III*. Matbaa-i Kütübhâne-i Cihân.
- Arı, Ü. (2020). Cahiliye döneminde Yemâme. Köse, F. B. (Ed.) II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu "Cahiliye Dönemi". (s. 368-385). SAMER Yayınları.
- Ay, Ü. (2007). Münîrî (öl. 1521?)'nin manzum siyer-i nebî'si cilt.1 (inceleme-metin). (Tez No: 214781). [Doktora Tezi: Marmara Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Ayverdi, İ. (2011). *Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Bilnet Matbaacılık.
- Bilge, Mustafa L. Yemâme", TDVİA., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, c. 43, s. 399-400.
- Çiçek, H. (2016). El-Harîrî'nin Maqâmât'ında geçen darbimesellerin analitik kritiği, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 73-101.
- Çorak, R. (2002). Klasik edebiyatta sevgilide göz, kirpik ve kaş üzerine benzetmeler. (Tez No: 120462). [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Çorak, R. (2019). Klasik Türk şiirinde mavi göz, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (ESTAD)*. 2 (2), 845-868.
- Darîr, Siyer-i nebî. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1221.
- Dikmen, M. (2009). Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi h. 1221 nolu Siyer-i Nebî'de metin-minyatür ilişkisi. (Tez No: 249300) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Dikmen, M. (2016). Nûr-ı Muhammedî anlayışının metin ve minyatür üzerinden takibi: Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesi H. 1221 no'lu Siyer-i Nebî örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9 (47), 1060-1065.
- Egüz, E. (2013). Erzurumlu Mustafa Darîr'in Sîretü'n-nebî'sindeki Türkçe mazmunlar (İnceleme-Metin). (Tez No: 354100) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- el-Abbâsî, A. A. (2020). Zerkâu'l-Yemâme fi'ş-şî'ri'l-Arabî el-hadîs: kırâetu mukârene, *Siyâkâtu'l-Luga ve'd-dirâsât el-beyniyye*. 5 (1), 261-279.
- Erkan, M. (1986). Sîretü'n-nebî (tercümâtü'z-zarîr) inceleme-metin. (Tez No: 387081) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.

- et-Tuveyrîkî, M. M. (2009). Şî'riyyetü'n-nubûe beyne'r-ru'ye ve'r-ru'yâ: tecelliyâtü Zerkâi'l-Yemâme fi'ş-şî'ri'l-Arabiyyi'l-muâsır. *Mecelletu Câmiati Ummi'l-Kurâ li-Ulûmi'l-Lugât ve Âdâbihâ*, 1 (2), 224-264.
- Hamada, R. (2020). Türk ve Arap edebiyatlarında toplumcu ve gerçekçi fikrin yansımaları/Erdem Beyazıt ve Emel Dunkul örnekleri. (Tez No: 646640) [Doktora Tezi, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Harman, Ö. F. (2001). "Kâhin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (c. 24. s. 170-171).
- Hüseyin Remzî Efendi. (1888). *Lugat-i Remzî I-II*. Matbaa-i Hüseyin Remzî.
- İbn Abdîrabbih (1404). *el-'ikdü'l-ferîd I-VIII*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Hişâm (1955). *es-Sîretü'n-Nebeviyye I-II*. Şirketü Mektebeti Matbaati Mustafa.
- İbn İshak (1978). *Sîretü İbn İshâk*. Dâru'l-Fikr.
- Karahan, L. (1995). *Erzurumlu Darîr*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kazan, Ş. (2005). Klâsik Türk şiirinde nazar: göz değmesi, *Milli Folklor*. 17 (68), 166-179.
- Kestelli, R. N. (1927). *Yeni resimli Türkçe kâmûs*. Ahmed Kâmil Matbaası.
- Köse, F. B. (2018). *Kâhin*. Endülüs Yayınları.
- Macit, M. (1997). *Nedîm divânı*. Akçağ Yayınları.
- Meydânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. (ty). *Mecmû'u'l-emsâl I-II*, (Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Tahk.). Dâru'l-Marife.
- Muallim Nâci. (2006). *Lugat-ı Nâci*. Çağrı Yayınları. 5. Baskı.
- Onay, A. T. (1992). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pala, İ. (2004). Meşşâta kimdir?. Gürsoy Naskali, E. (Ed.) Saç Kitabı. (s. 357-369). Kitabevi Yayınları.
- Redhouse, J. W. (1852). *Îlâveli kitâb-ı müntehabât-ı lugat-i Osmâniyye*. Cerîdehâne Matbaası.
- Rızâeddîn b. Fahreddîn (2020). *Meşhur hatunlar*. Acarlıoğlu, A. (haz.), SAMER Yayınları.
- Sami b. Abdullah el-Mağlûs (2020). *Siyer atlası*. Karakaş, A. (çev.), Siyer Yayınları.
- Sirank, E. M. (2019). Zerkâu'l-Yemâme fi'ş-şî'ri'l-Arabî el-muâsır –el-ustûra ve'r-remz-. *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb*, 69 (98), 1-25.

(https://journals.ekb.eg/article_150339_c14ba449f2d2c1a88f0849954f521a3a.pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

- Süheylî (2000). *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li İbn Hişâm I-VII*. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Şenyurt, O. (2021). Osmanlı'da "siyah" rengin kullanımına ve temsiliyetine ilişkin bir inceleme. *Sosyologca*, 22, 43-53.
- Tanıncı, Z. (2006). *Siyer-i Nebî, İslam tasvir sanatında Hz. Muhammed'in hayatı*. Hürriyet Vakfı Yayınları. II. Baskı.
- Türk Dil Kurumu. (2009). Yayım. *Türkiye'de hak ağzından derleme sözlüğü I-VI* (3. Baskı, s. 3817)
- Uludağ, S. (1998). "Hırka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (c. 17. s. 373-374).
- Usta, İ. (2016). Arap edebiyatında mitoloji kültürü. I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, 2859-2875.
- Yaşa, R. (2016). Türklere animist düşüncenin yansımaları: kürek kemiği ve aşık kemiği falı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 1-25.
- Yusuf Sıdkî el-Mardinî (2015), *Mesîru umûmi'l-muvahhdîn şerh u terceme-i kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn, İhyâ tercüme ve şerhi I-XI*. (Koç, Mustafa & Tanrıverdi, Eyyüp Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Etik Kurul İzni *Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.*

Çatışma Beyanı *Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.*

Destek ve Teşekkür *Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.*
